

KOMPOZYCJA KRAJOBRAZU MIEJSKIEGO – JAKOŚĆ I WIZERUNEK WSPÓŁCZESNEGO MIASTA

ROBERT MUSIAŁ

1. WSTĘP.

Urbanizacja – kontekst problemu kształtowania krajobrazu miejskiego i czynnik kształtujący ten krajobraz.

Połowa mieszkańców świata mieszka w miastach. Miasta stają się coraz większe. W 1950 roku tylko jedno miasto na świecie miało ponad 10 milionów mieszkańców (Nowy Jork). Dzisiaj takich miast jest dwadzieścia pięć¹. Jak wynika z danych ONZ HABITAT zawartych w „Raporcie na temat stanu miast świata 2008/2009: Harmonijne miasta”, liczba mieszkańców w krajach rozwijających tygodniowo zwiększa się o 3 miliony osób. Szacuje się, że do roku 2050 odsetek ludności miejskiej świata osiągnie 70%². Powyższe dane i proporcje zarysowują skalę tego procesu, jednocześnie wskazują, że w XXI wieku zagadnienia związane z postępującą urbanizacją, a wśród nich kształtowanie formy miasta staną się pierwszoplanowe.

Równocześnie miasta ulegają ciągłym przeobrażeniom, „(...) najszybciej przemijają ludzie, wypełniający fizyczny kształt miasta codziennym życiem, dzień po dniu niepostrzeżenie odmiennym. W różnym stopniu zmienia się także struktura materialna miasta w odpowiedzi na zmieniające się potrzeby – w sposób spontaniczny, zamierzony lub w wyniku różnorodnych kataklizmów. Miasta, którym gospo-

darcza i polityczna działalność przyniosły sukces, także dzięki warunkom usytuowania czy bogactwom naturalnym, wielokrotnie powiększyły swoje terytorium, stając się w procesie rozwoju historycznego współczesnymi miastami dużymi, lub tworzącymi wraz z sąsiednimi organizmami miejskimi aglomeracje czy konurbacje. Te wielkie miasta tworzą złożone struktury przestrzenne, które dawno utraciły pierwotną, jednoznaczną czytelność układu, jaką odnaleźć można w historycznych zespołach urbanistycznych, od których rozpoczął się ich rozwój i które wciąż są najatrakcyjniejszymi obszarami śródmieść większości miast europejskich”³.

Gwałtowny rozwój miast ma swój początek związany z rewolucją przemysłową XIX wieku i rozwojem środków transportu, które wpłynęły na przeobrażenie się miast i ich terytorialną ekspansję⁴. Współcześnie zjawisko urbanizacji ma szczególnie gwałtowny przebieg w krajach rozwijających się. Niesie ze sobą różnego rodzaju problemy (w tym m.in. związane z mieszkaniami, infrastrukturą techniczną, ekologią, brakiem żywności i wody).

W krajach rozwiniętych, które dysponują środkami na rozwój infrastruktury komunikacyjnej dochodzi do rozlewania się zabudowy na tereny otwarte wzdłuż dróg, powodując powiększanie się strefy podmiejskiej. Zjawisko to zwane *sprawl*, czyli „rozbrzyg” zabudowy w strefie podmiejskiej, zaobserwowane i opisane najpierw w USA, obecnie jest prob-

¹ Największą metropolią świata jest Tokio, w którym mieszka 34 miliony ludzi. Kolejne to: Nowy Jork, Mexico City, Seul, Sao Paulo, Dżakarta, Dehli, Bombaj, Los Angeles, Kair, Szanghaj, Kalkuta, Buenos Aires, Manila, Moskwa, Teheran, Dakka, Rio de Janeiro, Istambuł, Pekin, Paryż, Chicago, Karaczi, Lagos i Londyn.

² ONZ HABITAT, *Raport na temat stanu miast świata 2008/2009: Harmonijne miasta*, opublikowany 23 października 2008 r., <http://www.unhabitat.org>

³ J. Gyurkovich, *Miejskość miasta / Urban urbanity*, „Czasopismo Techniczne”, Wydawnictwo Politechniki Krakowskiej, Seria Architektura, z. 2-A/2007, s. 108.

⁴ Znaną koncepcją powstałą w odpowiedzi na te zjawiska była idea miasta – ogrodu autorstwa Ebenezera Howarda.

lemem towarzyszącym urbanizacji także w innych częściach świata⁵. W Europie tempo tego zjawiska jest mniejsze, niemniej jednak urbanizacja i jej następstwa ciągle niosą ze sobą problemy i wyzwania dla miast wymagające odniesień.

Współcześnie charakterystyczną właściwością miast jest nie tylko ich ciągła ekspansja terytorialna, lecz także towarzyszący jej rozwój struktury w trzecim wymiarze.

Na przestrzeni wieków, w kolejnych okresach historycznych, kompozycja miejskiej przestrzeni nie była podstawowym elementem planowania miasta i wynikała zazwyczaj z planu dwuwymiarowego oraz odpowiedniej dla danego okresu historycznego wielkości budynku mieszkalnego określonego ówczesnym prawem⁶. Obecnie trzeci wymiar miasta traktowany jest jako istotny czynnik kształtujący jego formę. W przypadku miast europejskich mających za sobą wielowiekową historię zachowaną w ich strukturze przestrzennej trzeci wymiar współczesnej zabudowy ma szczególne znaczenie. Czynniki ekonomiczne (maksymalne wykorzystanie działki na coraz droższych terenach centrów miast) oraz zyskanie prestiżu powodują dążenie deweloperów do realizacji zabudowy jak najwyższej, w jak najmniejszej odległości od centrum. Realizacja tego typu obiektów może powodować zniszczenie ich historycznych sylwet, które niejednokrotnie tworzą dominanty przestrzenne o znaczeniu dla całego kraju. Przykładami miast, które uchroniły swą historyczną sylwetę są Praga i Florencja, z kolei np. Frankfurt n/Menem w ostatnich dziesięcioleciach zupełnie zmienił swój wizerunek przestrzenny.

Wizerunek miasta jest obrazem struktury, której cechą jest historyczność. Struktura przestrzenna i krajobraz miast europejskich ukształtowane zostały pod wpływem przemian politycznych, ekonomicznych i postępu myśli technicznej, które dokonywały się na tym kontynencie. Wizerunek miast europejskich jest jednocześnie zapisem historii rozwoju kultury Starego Kontynentu.

Współcześnie proces urbanizacji miast nierozwalnie związany jest z problemem zachowania przez nie spójności. Do zasadniczych czynników wpływających na spójność należą: czynniki fizycz-

ne, powiązania funkcjonalne, sieci infrastruktury, technologie informatyczne i systemy łączności⁷.

Bez wątpienia szczególnym wyzwaniem dla miast europejskich w obliczu takich zjawisk jak globalizacja i urbanizacja jest zachowanie ich tożsamości i spójności przestrzennego wyrazu. W odpowiedzi na szereg zagrożeń i wyzwań stojących przed współczesnymi miastami Starego Kontynentu, Europejska Rada Urbanistów w roku 2003 w „Nowej Karcie Ateńskiej” zaproponowała Wizję miasta XXI wieku jako Miasta Spójnego. „Wizja ta wyraża cel, do którego urbanisanci Europy zobowiązują się dążyć, wykorzystując w najwyższym stopniu swoje umiejętności zawodowe; cel możliwy do osiągnięcia poprzez wspólne wysiłki tych wszystkich, którzy uczciwie wpływają na zrównoważony rozwój i zarządzanie miastami”⁸. Spójność i ciągłość historyczna stały się celami miast europejskich służącymi m.in. uwydatnieniu ich charakteru i jakości miejskiego krajobrazu.

2. KOMPONOWANIE KRAJOBRAZU MIEJSKIEGO W TROSCE O JAKOŚĆ I WIZERUNEK WSPÓŁCZESNEGO MIASTA.

Wizerunek ma kluczowe znaczenie dla wyrażenia charakteru i tożsamości miasta. Jednocześnie pełni funkcję przekazu informacji np. o stanie zamożności miasta i jego potencjale ekonomicznym. Kształtowanie wizerunku miasta przy jednoczesnym zachowaniu jego tożsamości jest współcześnie istotnym wyzwaniem.

Krajobraz miejski ulega transformacjom i poddany jest nieustannemu wpływowi globalizacji i związanym z nią wzrostem natężenia rywalizacji między miastami. W tym kontekście o znaczeniu kompozycji dla zachowania tożsamości współczesnego miasta J. Gyurkovich pisze: „Uznanie problemów kompozycji za szczególnie istotne w procesie nieustannej transformacji miast wynika z przekonania o ich znaczeniu dla tożsamości miasta, jego odrębności przestrzennej i kulturowej wynikającej z historycznego rozwoju, pozwalających w erze globalizacji kultury na konkurowanie z innymi miastami. Poznanie miasta, niezbędne dla orientacji przestrzennej,

⁵ Por. A. Böhm, *Planowanie przestrzenne dla architektów krajobrazu. O czynniku kompozycji*, Wydawnictwo Politechniki Krakowskiej, Kraków 2006, s. 82; J.M. Chmielewski, A. Majewska, *Procesy urbanizacyjne na gruntach rolnych strefie podmiejskiej Warszawy*, „Kwartalnik Architektury i Urbanistyki”, T. LIV: 2009, z. 1.

⁶ Por. K. Wejchert, *Elementy kompozycji urbanistycznej*, Warszawa 1974, s. 15.

⁷ Nowa Karta Ateńska, *Wizja miast XXI wieku*, 2003; La Nouvelle Charte d’Athènes 2003, Alinea, Firenze, Lizbona (<http://www.izbaurbanistow.pl/index.php?strona=91>).

⁸ Ibidem.

zapewnienia poczucia bezpieczeństwa i identyfikacji – rozpoznawania miejsc, w znacznym stopniu wiąże się z percepcją wzrokową, dla której forma, skala, wzajemne relacje przestrzeni i budynków, właściwe rozłożenie akcentów i elementów charakterystycznych – form mocnych, jest źródłem potrzebnych informacji⁹.

Jakość przestrzeni miasta jest odzwierciedleniem jakości kompozycji urbanistycznej, a kompozycja elementów struktury przestrzennej warunkuje komfort życia, tym samym realizuje potrzeby i oczekiwania mieszkańców. Równocześnie w literaturze przedmiotu powoływany jest związek kultury życia społeczności z kompozycją urbanistyczną: „Kompozycja urbanistyczna jest sprawą kultury i (...) wszystko w mieście jest kompozycją w tym sensie, że wszystko to, co powinno być zorganizowane jest częścią kompozycji”¹⁰.

Jakość miasta nierozdzielnie związana jest z odpowiednim kształtowaniem wszystkich elementów składających się na jego strukturę. W monografii dotyczącej współczesnego miejskiego środowiska zamieszkania Gyurkovich jednoznacznie wykazuje związek cech struktury miasta i jakości przestrzeni: „Specyficzne cechy przestrzeni miejskiej – bogactwo i różnorodność unormowań środowiska przestrzennego tworzącego scenografię dla codziennego życia – to istotne powody, poza ofertą pracy, dla których chcemy mieszkać w mieście. Jakość życia w mieście zależy od harmonijnego kształtowania wszystkich elementów tworzących miejskie środowisko”¹¹.

Działalność urbanistyczną cechuje zarówno konieczność godzenia niejednokrotnie całkowicie sprzecznych potrzeb aktualnych w czasie powstawania projektu, jak i uwzględnienie przyszłych potrzeb mieszkańców oraz otwartość na ewentualne przyszłe zmiany. Jednocześnie współczesne technologie stwarzają możliwość dynamicznych zmian krajobrazu miejskiego. Niejednokrotnie, nawet w przypadku pojedynczych obiektów, własna relacja architekta

do zastanych wartości kulturowych miasta czy konkretnego otoczenia przestrzennego, w którym ma być realizowany jego projekt, może odegrać decydującą rolę w zmianie wizerunku miasta jako całości oraz jakości poszczególnych elementów krajobrazu miejskiego. Odważne realizacje najbardziej znanych architektów – „(...) wpisując się zrezygnacyjnie w kulturę *publicity* (...) nadają cechę dystygowaną przestrzeni, o jakiej marzą specjaliści od tworzenia wizerunku miejsca a mianowicie: niepowtarzalność”¹². Znamiennymi są tu przykłady takich realizacji, jak Muzeum Guggenheima w Bilbao (proj. Frank O. Gehry) czy Centrum Sztuki i Kultury im. Georges-a Pompidou w Paryżu (proj. Renzo Piano, Richard Rogers).

Znaczenie konkretnych realizacji architektonicznych w tworzeniu wizerunku miast podkreśla w swojej publikacji Mikołaj Madurowicz: „Dzieła architektury od zawsze były wizytówką miast i państw, doświadczeniem społeczeństw i kultur. Stanowiły kamienie milowe w rozwoju techniki budownictwa. Jako landmarki wyznaczały skalę metropolii, współtworzyły *city skyline*, wzmacniały dumę mieszkańców i wabiły zewsząd turystów. Nieuchwytna – ale jakże odczuwalna – wartość naddana architektury przesądza o klimacie dzielnic, kwartałów i ulic. W miastach czeskich, niemieckich, rosyjskich, węgierskich, włoskich, francuskich, belgijskich czy brytyjskich – by poprzestać na Starym Kontynencie – kwitnie turystyka zorientowana na architekturę XX i XXI wieku niemalże na równi z turystyką skoncentrowaną na architekturze dawniejszej”¹³.

Współczesne miasto jest swego rodzaju produktem i jako przedmiot popytu i podaży może podlegać regułom rynku, w którym jednym z elementów rywalizacji jest jego wizerunek przestrzenny¹⁴. Ta rywalizacja, jako część oferty miast, jest szczególnie czytelna na tle porównania rozwoju ich ośrodków biznesu. W Europie takimi konkurującymi ośrodkami są Londyn i paryska La Défense. W tym kontekście porównano transformacje miejskich krajobrazów

⁹ J. Gyurkovich, *Serce miasta – The heart of the city*, komunikat z XII Międzynarodowej Konferencji Naukowej Instytutu Projektowania Urbanistycznego, Kraków 2008.

¹⁰ Ch. Delfante, *Grande histoire de la ville de la Mésopotamie aux États-Unis*, Arman Colin/Masson, Paris 1997, (vide - A. Kantarek, *O orientacji w przestrzeni miasta*, Wydawnictwo Politechniki Krakowskiej, Seria Architektura, Monografia 368, s. 48).

¹¹ J. Gyurkovich, Wstęp do monografii pt. *Współczesne miejskie środowisko zamieszkania: problemy przestrzenne i funkcjonal-*

ne, „Czasopismo Techniczne”, Wydawnictwo Politechniki Krakowskiej, Seria Architektura, z. 1-A/2007, s. 5.

¹² M. Madurowicz, *Turystyka architektoniczna*, „Architektura – Murator”, 2008, nr 6, s. 64.

¹³ Ibidem.

¹⁴ Por. L. Berg, L.H. van der Klaassen, J. van der Meer, *Strategische City – marketing*, Scoonhoven, Academic Service, 1990; (vide - E. Glińska, M. Florek, A. Kowalewska, *Wizerunek miasta*, Warszawa 2009, s. 17).

Paryża i Londynu, miast należących do największych w Europie a zarazem o porównywalnej skali¹⁵. Analiza sposobów komponowania krajobrazów tych miast służy wyodrębnieniu indywidualnych cech ich wizerunków przestrzennych.

3. PARYŻ I LONDYN – DWA MIASTA, DWA ODMIENNE SPOSOBY KSZTAŁTOWANIA MIEJSKIEGO KRAJOBRAZU.

Paryż

Początki powstania Paryża związane są z wyspą (obecnie Ile de la Cité), na której Paryżanie założyli kilka osad rybackich. Z czasem, wokół tej wyspy, miasto powiększało się koncentrycznie, chronione kolejno wznoszonymi murami. Późniejsza likwidacja tych murów umożliwiła powstanie w ich miejscu ciągu ulic i bulwarów¹⁶.

W latach 1661-1708 pod Paryżem powstaje założenie wersalskie – kompozycja dająca początek tzw. szkoły francuskiej w urbanistyce¹⁷. Cechy jego ukształtowania i francuskich kompozycji geometrycznych można zaobserwować w wielu późniejszych założeniach urbanistycznych. W 1705 roku Le Nôtre wytycza Wielką Aleję przedłużając oś ogrodów Tuileries do Wzgórza Chaillot i dalej w stronę Sekwany i obecnego Lasku Bulońskiego – rozpoczyna kontynuowaną przez następne 300 lat kompozycję urbanistyczną. W ciągu tych lat różne wydarzenia – jak spalenie w 1871 roku Pałacu Tuileries umożliwiające otwarcie Wielkiej Alei na wschód i połączenie z Luvrem, czy zakończona w 1836 roku budowa Łuku Triumfalnego na Placu Gwiazdy – kontynuują idee Wielkiej Osi.

Przykładem współczesnej kontynuacji kompozycji urbanistycznej na wielką skalę jest realizacja dzielnicy La Défense w Paryżu. Do realizacji tej inwestycji została powołana w 1958 roku, w czasie prezydentury d’Gaoll’a Instytucja Publiczna Zagospodarowania Défense. Termin realizacji został

wówczas wyznaczony na 30 lat¹⁸. La Défense kontynuuje oś kompozycyjną od Luwru, poprzez Tuileries, Plac Zgody i Plac Gwiazdy z Łukiem Triumfalnym. Konsekwentnie przedłużona do 8 km Oś pozwoliła na realizację dzielnicy biurowej o skali niewystępującej wcześniej w Europie (dziś około 3,5 miliona m² biur, 150 tys. urzędników), w tym i na budowę budynków wysokich, niezakłócającej jego historycznej sylwety¹⁹ (il. 1). Zachowanie odpowiedniej odległości względem historycznej części miasta w tym przypadku było kluczowe.

Wstępnie zakładano, że wysokość i ilość wieżowców La Défense ma być taka jak w planie Voisin z 1922 roku autorstwa Le Corbusiera. Ostatecznie zrezygnowano z tych założeń, w rezultacie powstały budynki mające zróżnicowane wysokości, najwyższe około dwustu metrów, które „... tworzą z tego rozległego zespołu urbanistycznego niezwykle silną dominantę w skali całego miasta. Modernistyczna koncepcja La Défense poprzez pionową segregację funkcji – odseparowanie ruchu pieszego, usytuowanego na podniesionej ponad poziom terenu płycie – pozwoliła na oddanie pieszym monumentalnie skomponowanego półtorakilometrowego odcinka ośmiokilometrowej Wielkiej Osi”²⁰. Najpierw, w latach 60. XX w. zrealizowano m.in. budynki: Aurora, Credit Lyonnais, EDF-GDF o prostopadłościennych bryłach i wysokości nieprzekraczającej 100m. W latach 70. XX w. powstały znacznie wyższe (niespełna 200 m) AXA, Gan, Défense 2000 o swobodniej kształtowanych formach. Kolejna generacja budynków wysokich La Défense zrealizowana jest w latach 80. XX w. Ich cechą jest różnorodność formy i zastosowanie ekologicznych rozwiązań. Wybudowane wówczas wieżowce to AGF Athena, Total Fina Elf, Tour Descartes²¹.

Spośród zabudowy La Défense na szczególną uwagę zasługuje Wielki Łuk zaprojektowany przez duńskiego architekta Otto von Spreckelsena. Powstał w wyniku ogłoszonego w 1982 roku konkursu na ukształtowanie architektoniczne Tête Défense (czo-

¹⁵ Paryż – stolica Francji, w środkowej części Basenu Paryskiego, nad Sekwaną; ośr. adm. Regionu Île-de-France; adm. Dzieli się na 20 okręgów (arrondissements); stanowi departament Paryż o pow. 105 km²; 2,1 mln mieszk., zespół miejski 11,6 mln (2005); (<http://encyklopedia.pwn.pl/haslo.php?id=3954709>) Londyn – stolica Zjednoczonego Królestwa W. Brytanii i Irlandii Płn., miasto w pld.-wsch. Anglii, port morski nad Tamizą, 64 km od jej ujścia do M. Północnego; 7,4 mln mieszk. (11,2 mln w zespole miejskim, 2004); Wielki Londyn (Greater London) składa się z City (pow. 2,74 km², 4 tys. mieszk.) i 32 dzielnic; (<http://encyklopedia.interia.pl/haslo?hid=83737>).

¹⁶ W. Ostrowski, *Wprowadzenie do historii budowy miast. Ludzie i Środowisko*. Oficyna Wydawnicza Politechniki Warszawskiej, Warszawa 2001, s. 121.

¹⁷ Por. A. Böhm, op. cit., s. 35.

¹⁸ W. Ostrowski, op. cit., s. 116.

¹⁹ J. Gyurkovich, E. Węclawowicz-Gyurkovich, *Współczesne miejskie bramy i wieże*, „Kwartalnik Architektury i Urbanistyki”, 2008, t. LIII, z. 2, s. 5-6.

²⁰ Ibidem.

²¹ A. Z. Pawłowski, I. Cała, *Budynki wysokie*, Oficyna Wydawnicza Politechniki Warszawskiej, Warszawa, 2006, s. 155-156.

1. Wielka Oś – widok od strony La Défense; zdjęcie z archiwum Autora
 1. Great Axis – view from La Défense side; photo from the Author's archive

łto Défense). Budynek ten zamyka Wielką Oś a jego forma stała się już symbolem współczesnego Paryża. Jakość architektury Wielkiego Łuku, zawarta w niej relacja do historii i przyszłości miasta, a także jego roli jako kulturalnej stolicy świata jest odbiciem formy tego miasta. O znaczeniu kompozycyjnym tego budynku w skali miasta Jacek Gyrkovich pisze: „Budowla ta jest niezbędnym w kompozycji urbanistycznej Wielkiej Osi zwornikiem spinającym miasto. Lekkie skrócenie bryły jest genialnym zabiegiem Spreckelsena sprawiającym, że zamykając pięciokilometrowy odcinek Wielkiej Osi dzielący go od napoleońskiego Łuku Triumfalnego, otwiera całą kompozycję w nowym kierunku, w stronę przyszłości”²².

Swego rodzaju dalszym rozwojem kompozycji urbanistycznej La Défense a zarazem kompozycji całości miasta miał się stać projekt z 1989 roku „wieży bez końca” (Tour Sans Fin) autorstwa Jeana Nouvela. Wieża miała być zlokalizowana na terenie zwanym Triangle de la Folie (Trójkąt Szaleństwa), nieopodal Łuku Otto von Spreckelsena. Smukła syl-

wetka wieżowca miała znacznie przekraczać wysokość zarówno istniejących biurowców La Défense, jak i wieży Eiffla. Najwyższe kondygnacje Tour Signal miały „ginać” w chmurach nad paryskim niebem. Nouvel z właściwą sobie wielką wrażliwością niejako wciągnął do kompozycji klimat Paryża. W pewnym sensie „uzupełnił” horyzontalny przebieg Wielkiej Osi o linie pionu między ziemią a niebem („wzbija się z krateru w ziemi”). W projekcie Nouvel posłużył się charakterystyczną dla swojej twórczości przezroczystością i dematerializacją – budynek wieży im wyżej, tym coraz bardziej staje się „lżejszy” by w najwyższej części stać się zupełnie przezroczystym²³. Projekt Nouvela, choć niezrealizowany spełnił wielką rolę – wykazał, że możliwe jest zaistnienie kolejnego elementu w kompozycji La Défense, o oddziaływaniu w skali miasta i dodanie w ten sposób nowej wartości wzbogacającej jego wizerunek.

Zainicjowany w 2006 roku przez Nicolasa Sarkozyego dziewięcioletni plan regeneracji paryskiej dzielnicy ma zakończyć realizacją trzech wieżow-

²² J. Gyrkovich, E. Węclawowicz-Gyrkovich, op. cit., s. 6.

²³ Por. <http://www.jeannouvel.com>

ców. Symbolem trzeciego tysiąclecia ma stać się realizacja ponad trzystumetrowego wieżowca Tour Signal autorstwa Jeana Nouvela, który uznano za najlepszy w konkursie w 2008 roku. Tym razem projekt Nouvela to prosta bryła, która dzieli się na cztery segmenty z atriami skierowanymi na cztery strony świata²⁴. Kolejnym trzystumetrowym budynkiem ma być wieżowiec o biomorficznych kształtach zaprojektowany przez biuro Morphosis. To zupełnie odmieniona forma od dotychczasowych realizacji na terenie La Défense podporządkowanych tradycyjnej geometrii. Najwyższym z projektowanych trzech nowych wieżowców ma być Tour Generali (proj. Valode & Pistre), obiekt będzie renowacją dawnego wieżowca IRIS. Zastosowanie w wysokościowcach nowych technologii sprzyjających ekologii (takich jak np. panele słoneczne i ogniwa fotowoltaniczne, turbiny wiatrowe i hybrydowy system wentylacji) uznano za jeden z priorytetów w odnowie La Défense²⁵.

Wielowątkowa symbolika „wieży bez końca” jak i późniejszych projektów wieżowców - ikon zawiera z pewnością przesłanie o nieustannym rozwoju miasta i jego dominującej roli w Europie.

„Grand Paris” – dzisiejsze wizje przebudowy Paryża

Współcześnie wielkie projekty, poszukiwania rozwiązań przestrzennych i nowych wizji obejmujących całość Paryża pojawiają się ponownie. W ostatnim czasie w paryskim muzeum architektury Cité de l'Architecture et du Patrimoine otwarto wystawę przedstawiającą wizje przebudowy Paryża zawarte w opracowaniach architektów i urbanistów w ramach projektu „Grand Paris”²⁶. Na podkreślenie zasługuje skala planowanych zmian i wielość problemów urbanistycznych obejmujących przede wszystkim odnowę przedmieść i poprawę życia ich mieszkańców. Wśród autorów i zespołów projektowych, które przedstawiły swoje wizje Wielkiego Paryża znaleźli się m.in. Jean Nouvel, Christian de Portzamparc, Richard Rogers, Roland Castro i biuro MVRDV. „Nie znam żadnego wielkiego miasta, którego serce jest w taki sposób odłączone od jego członków” – powiedział Richard Rogers podczas

debaty w centrum architektury²⁷. Wypowiedź ta potwierdza, że najważniejszym dziś do rozwiązania zagadnieniem jest niska jakość rozległych obszarów otaczających spójną strukturę centrum.

Propozycja holenderskiego biura MVRDV jest oparta na autorskiej wizji Paryża jako miasta zwarte- go. Projekt architektów MVRDV: ‘Paris Plus Petit’ składa się z czterech części: *the ‘synthesis’*, *the ‘city calculator©’*, *the ‘data’* i *the ‘observation’*. Przewiduje siedemnaście „interwencji” w miejskiej przestrzeni, w możliwych do tego miejscach. Wszystkie działania mają zapobiec przyszłemu rozprzestrzenianiu się miasta i radykalnie przekształcić Paryż w „miasto bardziej zwarte”²⁸.

Koncepcja „zielonego kręgu” Jeana Nouvela zakłada przeciwdziałanie rozpraszaniu zabudowy podmiejskiej przez utworzenie pierścienia zieleni ograniczającego tereny możliwe do zabudowy. Zmierzałoby to do osiągnięcia optymalnej intensywności zabudowy na zdefiniowanych obszarach przedmieść. Innym elementem koncepcji Nouvela jest realizacja budynków – wież, które nadawałyby indywidualny wyraz niektórym rejonom miasta.

Roland Castro przedstawił propozycje utworzenia dużego parku otoczonego nowoczesnymi wysokimi budynkami na przedmieściach La Corneuve²⁹.

Londyn

Położenie Londynu w odmiennej topografii terenu znacznie odróżniało go od Paryża. Londyn najpierw był celtycką wioską nad brzegiem Tamizy (o wiele większej od Sekwany) i już od czasów rzymskich rozwijał się wzdłuż jej lewego brzegu. W kolejnych wiekach miasto szybko zagęszczało się wewnątrz murów obronnych, co spowodowało stosunkowo wczesne i bezładne rozwijanie się zabudowy poza nimi. Jednocześnie zamiary monarchów mające na celu przebudowę Londynu nie zyskiwały akceptacji mieszkańców³⁰.

Swego rodzaju niewykorzystaną przez władze sposobnością do przebudowy miasta był pożar Londynu w 1666 roku – ogień zniszczył wtedy wielką część północnej części miasta. Żaden z ówczesnych projektów jego przebudowy, w tym plan Christop-

²⁴ Por. M. Arczyńska, Ł. Pancewicz, *La Défense od-nowa*, „Architektura – Murator”, 2009, nr 3, s. 20-21.

²⁵ Ibidem, s. 22.

²⁶ I. Bogus, *Nicolas Sarkozy z Paryża metropolią na miarę XXI wieku*, „Dziennik”, 30.04.-01.05.2009, nr 101 (922).

²⁷ za: A. Adryńska, *W stronę Wielkiego Paryża*, „Architektura-Murator”, 2009, nr 6, s. 20.

²⁸ Projekt ‘Paris Plus Petit’ przedstawia kilkunutowa animacja komputerowa (<http://www.mvrdv.nl/#/news>).

²⁹ <http://www.legrandparis.culture.gouv.fr>

³⁰ W. Ostrowski, op. cit., s. 121.

2. Wieżowiec Swiss Re w kontekście zabudowy City i zabytkowego Tower; zdjęcie z archiwum Autora
 2. Swiss Re skyscraper in the context of the City and the historical Tower of London; photo from the Author's archive

hera Wrena nie został zrealizowany. Udało się natomiast zrealizować inne znaczące dla wizerunku miasta dzieło Wrena – projekt odbudowy katedry Św. Pawła (bez projektowanego przez niego placu). Projekt został zlecony Wrenowi w 1673 roku na wniosek powołanej przez króla komisji. Słynna St. Paul's przez stulecia była dumą mieszkańców i symbolem Londynu³¹. W czasie II wojny światowej w wyniku bombardowań centrum Londynu uległo znacznemu zniszczeniu. Bomby zniszczyły również katedrę Św. Pawła, którą po wojnie przez wiele lat odbudowywano. Dzisiaj katedra ma również swoje miejsce w sylwecie miasta. Uczestniczy w „dialogu” kompozycyjnym ze współczesnymi obiektami ciągle przekształcającymi tę sylwetę. Mimo zaistnienia na terenie City współczesnych budynków wieżowych sporządzane są opracowania mające na celu zachowanie widoku katedry w panoramach miasta³².

Za największą po pożarze w 1666 roku przebudowę i rewaloryzację w obrębie City uważa się

przekształcenie dwóch kwartałów zawartych pomiędzy ulicami Moorgate, Bishopsgate, Primrose Street i Liverpool Street w centrum biurowe³³. W ten sposób powstało czternaście budynków z miejscami pracy dla 25 tys. ludzi oraz odpowiednie dla takiego kompleksu zaplecze handlowe i gastronomiczne. Charakterystyczną jest architektura budynków – w większości reprezentujących postmodernizm, co czyni je czytelnym znakiem czasu, w którym powstały. Wśród budynków, które kolejno zmieniały wizerunek londyńskiego City należy wymienić m.in.: postmodernistyczny Minster Court (1988-1991, proj. GMW Partnership) oraz charakterystyczny przykład architektury High-Tech - biurowiec Lloyd'sa (1978-96, proj. Richard Rogers).

W 2004 roku w panoramie miasta pojawiła się zrealizowana w City of London ekologiczna wieża Swiss Re zaprojektowana przez Normana Foster'a (il. 2). Budynek zwraca uwagę swą charakterystyczną biomorficzną formą architektoniczną,

³¹ Ibidem, s. 124.

³² Por. *London View Management Framework. The London Plan Supplementary Planning Guidance*, (<http://www.london.gov.uk/mayor/strategies/sds/spg-views.jsp>); studium pt. *London's Sky-*

line, Views and High Buildings, For the Greater London Authority, Technical Report, London 2002, (http://static.london.gov.uk/mayor/planning/docs/tr19_high_bdg_lowres.pdf).

³³ J. Gyurkovich, E. Węclawowicz-Gyurkovich, op. cit., s. 14-15.

którą podkreślają spiralnie przebiegające ciemne i jasne pasy niebiesko-zielonego szkła pokrywającego obłą bryłę. Dzięki swojemu kształtowi budynek ten stawia bardzo niewielki opór aerodynamiczny. Kształt budynku i atria rozcinające wnętrze budynku na całej jego wysokości wzdłuż spiralnych pasów elewacji, współtworzą system naturalnej wentylacji oraz umożliwiają zwiększenie dostępu do światła dziennego na kondygnacjach³⁴. Nowy zespół wysokościowców na terenie City poza wieżą Swiss Re obejmuje także Leadenhall Tower (proj. Richard Rogers), już ukończony Heron Tower i mający być najwyższym w City The Pinnacle (oba zaprojektowane przez firmę Kohn Pedersen Fox).

Spektakularnym znakiem w panoramie miasta stanie się najwyższy budynek w Europie – London Bridge Tower, zaprojektowany przez Renzo Piano. Ukończenie wieży planuje się na 2012 rok. Ten obiekt z kolei ma swoją lokalizację po stronie południowej Tamizy. Jego wysokość ma wynosić 306 m i sześćdziesiąt osiem kondygnacji. Charakter tej wieży dobrze oddaje jej angielska nazwa *The Shard* – „odłamek szkła”. Ma ona formę pokrytego szkłem ostrosłupa, którego zakończenie stanowi ażurowa stalowa konstrukcja tworząca rysunek „ukruszonego” szpica.

Na zmianę współczesnego wizerunku Londynu miał wpływ program zagospodarowania terenów dawnych doków. Tereny dawnych portów i doków zostały poddane procesowi kompleksowej rewitalizacji, stając się w czasie niemal 30 lat jedną z głównych dzielnic Londynu³⁵. Częścią tych działań był projekt Canary Wharf, który zakładał powstanie drugiego głównego centrum finansowego w Londynie i budowę najwyższego budynku w Wielkiej Brytanii. Jest nim jeszcze nadal Canada Tower (proj. Cesar Pelli). Projekt dzielnicy Canary Wharf, podobnie jak powstały niespełna ćwierć wieku wcześniej projekt La Défense zakładał koncentrację zabudowy wysokiej na określonym obszarze nowego centrum. Skala powyższych przedsięwzięć zarówno w Londynie, jak i w Paryżu wykracza poza wymiar lokalny i ma rangę krajową.

Obszar Londynu znajdujący się po stronie południowej Tamizy stanowił w historii miasta jego znacznie mniej reprezentacyjną część. Dopiero pod koniec ubiegłego wieku zaczęło intensywnie zmieniać się oblicze tego terenu. Powstały tu ważne dla miasta obiekty o znaczeniu kulturalnym, atrakcyjne przestrzenie publiczne i ta część miasta zaistniała jako jego równie istotny obszar. W ramach obchodów milenium w Londynie i planu tzw. „milenijnej mili” (obszar pomiędzy Blackfriars Bridge i London Bridge, o długości ok. 1 mili) zrealizowano tu kolejne inwestycje³⁶. Należą do nich m.in.: międzynarodowa część Waterloo Station (proj. Nicolas Grimshaw), Millennium Wheel i nowa Tate Gallery (proj. przebudowy Herzog & de Meuron) – budynek szczególnie charakterystyczny w panoramie południowego brzegu Tamizy. Obiekt ten już od początku istnienia (jako elektrownia) stanowił dominantę tej części miasta. Jedynym znaczącym elementem dodanym w przebudowie do pierwotnej bryły jest dwukondygnacyjna stalowo – szklana konstrukcja wieńcząca horyzontalną część budowli. Umieszczona na całej długości obiektu funkcjonuje jako doświetlenie galerii, a po zmroku jej blask jest łatwo identyfikowalnym znakiem³⁷. Przebudowany z wielką kulturą projektową obiekt, dziś jest największym muzeum sztuki nowoczesnej na świecie.

Zrealizowanym w ostatnich latach, na rewitalizowanych obszarach południowego brzegu Tamizy, nowym zespołem administracyjno - biznesowym jest More London. W skład zespołu wchodzi nowy ratusz Miasta Londynu autorstwa Normana Foster. To jeden z wielu projektów tego architekta na terenie Londynu. Simon Worrall pisze: „Inwencja i integracja, synteza starego i nowego – to wszystko składa się na prace Normana Foster, który zmienia oblicze Londynu w większym stopniu niż jakikolwiek architekt od czasów sir Christophera Wrena. To również klucz do określenia istoty miasta, które umie zachować to, co najcenniejsze z przeszłości z myślą o przyszłości. To miasto potrafi długo drzemać, żeby potem niespodziewanie przebudzić się i wejść w okres niezwykłego rozwoju oraz przemian”³⁸. Na pięciohektarowym obszarze kompleksu

³⁴ Por. A. Z. Pawłowski, I. Cała, op. cit., s. 92-93.

³⁵ London Docklands Development Corporation (LDDC) powołał w 1981 roku minister środowiska Michael Heseltine (<http://www.lddc-history.org.uk/lddcachieve/index.html>).

³⁶ Por. D. Karpiński, *Londyn – miasto Milenium*, „Architektura & Biznes”, 2000, nr 2, s. 22-23.

³⁷ Elektrownia Bankside wybudowana w latach 1947-1963, zaprojektowana przez Gilsea Gilberta Scotta (1880-1960); M. Nowak, *Tate Gallery of Modern Art w Londynie. Nowoczesna sztuka w starej elektrowni*, „Archivolta”, 2001, nr 3, s. 14.

³⁸ S. Worrall, *Londyn na fali*, „National Geographic”, 2000, nr 6, s. 7.

More London zorganizowano całościowy system przestrzeni publicznych zespolony z zaprojektowaną promenadą wzdłuż Tamizy³⁹. Pojawiły się nowe ciągi, punkty widokowe wewnętrzne - architektoniczne i urbanistyczne, i wnętrza mogące stać się jednymi z „salonów” miasta. Całość zespołu ma tworzyć nową, wielofunkcyjną dzielnicę miasta.

W jednym z wywiadów Foster tak komentuje zmiany w Londynie i swoją działalność projektową w tym mieście: „Londyn uległ poważnemu przekształceniu za sprawą wielu architektonicznych interwencji. Firma Foster and Partners odpowiada za niektóre z nich. Bardzo ciekawą rzeczą jest przyjrzeć się finalnemu efektowi tych działań. Jeśli wyruszy się z Leicester Square przez Trafalgar Square, Northumberland Avenue, Hungerford Bridge, London Eye, Tate i dalej przez most do St. Paul... niezwykle”⁴⁰.

W 2002 r. rozpoczęto szeroko zakrojony program poprawy jakości przestrzeni publicznych w różnych rejonach Londynu (Mayor's 100 Public Spaces Programme). W ramach przygotowań do Igrzysk w 2012 we wschodniej części Londynu powstaje nowy kompleks olimpijski. Przedsięwzięcia te nie tylko zmieniają znaczenie miejsc, ale także wpływają na jakość miejskiej struktury.

Budowa nowych wysokościowców na terenie City of London przebiega równolegle do planowanych kolejnych realizacji położonej na wschód Canary Wharf. Do powstałych w ostatnich latach projektów w obrębie tej dzielnicy należy Canary Wharf Riverside South (proj. Richard Rogers). Londyn kształtuje swój wizerunek w swoim ścisłym centrum i na terenach będących z nim bliskiej relacji przestrzennej. Przywraca dla miasta kolejne wcześniej zdegradowane kwartały w bezpośrednim „styku” z historyczną tkanką miasta.

4. PODSUMOWANIE.

Dwa przykłady miast – Paryża i Londynu – pokazują dwie drogi przekształceń miast europejskich⁴¹. Przekształceń eksponujących ich cechy indywidualne i charakter.

Paryż to przykład kontynuacji istniejącej wcześniej i kształtowanej przez stulecia kompozycji po-

przez wzbogacenie o nowe wartości z jednoczesną dbałością o ochronę jej skali i specyfiki. Czytelnym w kompozycji urbanistycznej miasta jest zarówno konsekwentne kształtowanie planu i trzeciego wymiaru, jak i form architektonicznych (La Grande Arche) zespalających tę kompozycję. Przypatrując się historii Wielkiej Osi zaobserwować można, że kolejne elementy tej kompozycji w czasie, kiedy powstawały były lokalizowane na obrzeżach miasta, jako nowe układy urbanistyczne⁴².

Współczesne paryskie realizacje i projekty, tu przywołane w odniesieniu do powstania i rozwoju kompozycji La Défense, są przykładem wysokiego poziomu urbanistyki francuskiej. Cechuje ją przemyślana dyscyplina i projektowanie uwzględniające skalę miasta i skalę otoczenia. W przypadku Paryża czymś wyróżniającym i podnoszącym jakość przestrzeni miasta jest ciągłość kompozycji w odpowiedniej równowadze z historycznym układem urbanistycznym. Kultura urbanistyczna w tym kraju ma wielowiekową tradycję i ma swoje oparcie w wysokim poziomie świadomości społecznej dotyczącej znaczenia właściwej gospodarki przestrzennej dla jakości życia w mieście. Poszukiwania nowych wizji rozwoju miasta, takich jak przedstawione w projektach Grand Paris, świadczą o zaangażowaniu władz i opinii publicznej w kształtowanie wizerunku miasta i rozwiązywanie problemów jego funkcjonowania. Jednocześnie miasto rozwija się w oparciu o rygorystyczne regulacje urbanistyczne i prawne zapewniające skuteczne i konsekwentne prowadzenie polityki przestrzennej miasta. W tym miejscu warto przytoczyć słowa Stanisława Fiszer, jednego z polskich architektów pracujących we Francji: „W Paryżu dobrze mi się pracuje, bo kontrola normatywna, dotycząca przede wszystkim wymiarów i gabarytów budynku jest niesłychanie mocna. To trwa od czasu rewolucji barona Haussmanna, czyli od czasu polityki świadomej pracy nad przestrzenią miejską”⁴³.

Natomiast przykłady projektów i realizacji na terenie Londynu to kreowanie nowego krajobrazu miejskiego. Londyn jest niejako „uwolniony” od jednoznacznej geometrii planu miasta, jego sylweta wciąż ulega przekształceniom. Wobec wciąż rozra-

³⁹ Por. M. Gyurkovich, *More London – nowe centrum administracyjne miasta*, „Czasopismo Techniczne”, Wydawnictwo Politechniki Krakowskiej, Seria Architektura, z. 2-A/2008, s. 257.

⁴⁰ za: D. Crowley, *Na nowy wiek*, „Architektura-Murator”, 2003, nr 9, s. 23.

⁴¹ J. Gyurkovich, E. Węclawowicz-Gyurkovich, op. cit., s. 20-21.

⁴² Ibidem, s. 4.

⁴³ za: J. Lichočka, *Architektura jest oplacalna*, „Rzeczpospolita”, 8-9 listopada 2008, s. A-18.

stającego się terytorium i tak już bardzo rozległego miasta, Londyn określa swoje centrum poprzez dzielnice City i kolejne coraz wyższe budynki. Znaczące realizacje zmieniające wizerunek miasta powstają zarówno na terenie historycznego City, jak i po stronie południowej Tamizy. Szczególne znaczenie dla kształtowania wizerunku Londynu mają tereny położone wzdłuż brzegów Tamizy. Współczesne opracowania planistyczne i strategie rozwoju miasta określają Tamizę jako jeden z głównych elementów wymagający ochrony i podkreślania niepowtarzalnego charakteru.

Wciąż istniejące tereny potencjalnych inwestycji w City, w jego otoczeniu, a także na obszarach zarówno po stronie północnej, jak i południowej Tamizy pozostawiają kompozycję krajobrazu miasta otwartą. W tym kontekście szczególnego znaczenia nabiera jakość architektury jako trójwymiarowej formy w konkretnej lokalizacji, a zatem relacja architekta tworzącego te formy wobec istniejących wartości kulturowych i krajobrazowych miasta.

Szczególną odpowiedzialnością cechuje się praca architekta mająca wpływ na zmianę istniejącego wizerunku miasta, nawet jeśli dotyczy to pojedynczych lokalizacji, lecz w miejscach o wyjątkowym znaczeniu dla danego miasta, lub jeśli dotyczy realizacji obiektów w bezpośredniej relacji z tym, co stanowi wartość kulturową dla miasta. Działanie to oprócz odpowiedzialności wymaga od architekta wielkiej wrażliwości na cechy miasta, a także myślenia o mieście jako o organizmie podlegającym ciągłej ewolucji. Własna relacja architekta do zastanych wartości kulturowych czy konkretnego otoczenia przestrzennego, w którym ma być realizowany jego projekt, wydaje się mieć swoje wyjątkowe znaczenie w przypadku kolejnych realizacji zmieniających sylwetę Londynu, jest współdecydująca o jakości kompozycji urbanistycznej, a co za tym idzie i formie miasta jako całości oraz jakości poszczególnych elementów krajobrazu miejskiego.

Kolejne realizacje i projekty, szczególnie budynków wysokich w centrum Londynu, wykazują, że kształtowanie nowego krajobrazu miasta poprzez takie obiekty w bezpośredniej relacji z jego historyczną tkanką miejską tworzy nową jakość tego krajobrazu – jest symbolem „marki” miasta. Realizacje nowych wysokościowców w centrum Londynu zda-

ją się potwierdzać myśl: „...ograniczenia wynikają głównie z powodów sentymentalnych. Ograniczenie wysokości jest ukłonem wobec tradycji, bowiem nie ma żadnych rozumowych przesłanek dla twierdzenia, że dzisiejsze wieże muszą być gorsze od dawnych”⁴⁴.

Subtelna „gra” między ochroną wartości historycznych, a możliwością wznoszenia współczesnych dominant może pozwolić na wykreowanie nowego wizerunku miasta. Przykład Londynu wydaje się ilustrować szeroką możliwość takiej kreacji.

Charakterystyczną dla współczesnych opracowań i doktryn urbanistycznych jest idea zwartości przestrzennej miast. Intencja kształtowania miasta jako zwartego została zawarta w jednym z głównych punktów opracowania The London Plan⁴⁵. Idee przekształceń miasta w stronę bardziej „gęstego” i zwartego można odczytać również w opracowaniach przedstawionych w ramach projektu Grand Paris (jest szczególnie czytelna w opracowaniu architektów MVRDV)⁴⁶.

LITERATURA

1. Adryńska A., *W stronę Wielkiego Paryża*, „Architektura-Murator”, 2009, nr 6, s. 20-22.
2. Arczyńska M., Pancewicz Ł., *La Défense odnowa*, „Architektura – Murator”, 2009, nr 3, s. 20-22.
3. Bogus I., *Sarkozy zrobi z Paryża metropolię na miarę XXI wieku*, „Dziennik”, 30.04.-01.05.2009, nr 101 (922).
4. Böhm A., *Planowanie przestrzenne dla architektów krajobrazu. O czynniku kompozycji*, Wydawnictwo Politechniki Krakowskiej, Kraków 2006.
5. Crowley D., *Na nowy wiek*, „Architektura-Murator”, 2003, nr 9, s. 17-27.
6. Gajewski P., *Wprowadzenie do warunków konkursu XI Międzynarodowego Triennale Architektury*, Kraków, 2008, s. 3-4 (<http://www.mta2009.pl>).
7. Glińska E., Florek M., Kowalewska A., *Wizerunek miasta. Od koncepcji do wdrożenia*, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2009.
8. Gyurkovich J., *Serce miasta – The heart of the city*, komunikat z XII Międzynarodowej Konferencji Naukowej Instytutu Projektowania Urbanistycznego, Kraków 2008.

⁴⁴ P. Gajewski, *Wprowadzenie do warunków konkursu XI Międzynarodowego Triennale Architektury*, Kraków, 2008, s. 3-4 (<http://www.mta2009.pl>).

⁴⁵ The London Plan (<http://www.london.gov.uk/thelondonplan/thelondonplan.jsp>).

⁴⁶ Por. <http://www.legrandparis.culture.gouv.fr>

9. Gyurkovich J., *Miejskość miasta / Urban urbanity*, „Czasopismo Techniczne”, Wydawnictwo Politechniki Krakowskiej, Seria Architektura, z. 2-A/2007, s. 105-118.

10. Gyurkovich J., *Współczesne miejskie środowisko zamieszkania: problemy przestrzenne i funkcjonalne*, „Czasopismo Techniczne”, Wydawnictwo Politechniki Krakowskiej, Seria Architektura, z. 1-A/2007.

11. Gyurkovich J., Węclawowicz-Gyurkovich E., *Współczesne miejskie bramy i wieże*, „Kwartalnik Architektury i Urbanistyki”, 2008, t. LIII, z. 2, s. 3-21.

12. Gyurkovich M., *More London – nowe centrum administracyjne miasta*, „Czasopismo Techniczne”, Wydawnictwo Politechniki Krakowskiej, Seria Architektura, z. 2-A/2008, s. 257-264.

13. Kantarek A., *O orientacji w przestrzeni miasta*, Wydawnictwo Politechniki Krakowskiej, Seria Architektura, Monografia 368, Kraków 2008.

14. Lichocka J., *Architektura jest opłacalna*, „Rzeczpospolita”, 8-9 listopada 2008, s. A-18-A19.

15. Madurowicz M., *Turystyka architektoniczna*, „Architektura – Murator”, 2008, nr 6, s. 64-65.

16. Nowa Karta Ateńska, *Wizja miast XXI wieku*, 2003; La Nouvelle Charte d'Athènes 2003, Alinea, Firenze, Lizbona (<http://www.izbaurbanistow.pl/index.php?strona=91>).

17. Nowak M., *Tate Gallery of Modern Art w Londynie. Nowoczesna sztuka w starej elektrowni*, „Archivolta”, 2001, nr 3, s. 13-18.

18. ONZ HABITAT, *Raport na temat stanu miast świata 2008/2009: Harmonijne miasta*, opublikowany 23 października 2008r. (<http://www.unhabitat.org>).

19. Ostrowski W., *Wprowadzenie do historii budowy miast. Ludzie i środowisko*, Oficyna Wydawnicza Politechniki Warszawskiej, Warszawa 2001.

20. Pawłowski A. Z., Cała I., *Budynki wysokie*, Oficyna Wydawnicza Politechniki Warszawskiej, Warszawa, 2006.

21. Praca zbiorowa: *London's Skyline, Views and High Buildings, For the Greater London Authority, Technical Report*, London 2002.

22. Wejchert K., *Elementy kompozycji urbanistycznej*, Warszawa 1974.

23. Worrall S., *Londyn na fali*, „National Geographic”, 2000, nr 6, s. 2-23.

STRONY INTERNETOWE

<http://encyklopedia.interia.pl/haslo?hid=83737>

<http://encyklopedia.pwn.pl/haslo.php?id=3954709>

http://static.london.gov.uk/mayor/planning/docs/tr19_high_bdgs_lowres.pdf

<http://www.fosterandpartners.com/Projects>

<http://www.izbaurbanistow.pl/index.php?strona=91>

<http://www.lddc-history.org.uk/lddcachieve/index.html>

<http://www.legrandparis.culture.gouv.fr>

<http://www.london.gov.uk/mayor/strategies/sds/spg-views.jsp>

<http://www.london.gov.uk/thelondonplan/thelondonplan.jsp>

<http://www.mta2009.pl>

<http://www.mvrdiv.nl/#/news>

http://www.richardrogers.co.uk/work/all_projects/canary_wharf_riverside_south/design

http://www.richardrogers.co.uk/work/selected_works/the_leadenhall_building/design

<http://www.rpbw.r.ui-pro.com/>

<http://www.unhabitat.org>

*mgr inż. arch. Robert Musiał
Studia Doktoranckie
Zakład Kompozycji Urbanistycznej,
Instytut Projektowania Urbanistycznego
Wydział Architektury Politechniki Krakowskiej*

THE PATTERN OF URBAN LANDSCAPE – QUALITY AND IMAGE OF A CONTEMPORARY CITY

SUMMARY

The characteristic feature of contemporary cities is not only territorial expansion but also accompanying development of its urban structure in terms of a 3-dimension. The history of the European cities dating back many centuries ago has been preserved in their spatial structure, and this is why the third dimension of contemporary urban development is of special relevan-

ce. This paper compares transformations of urban landscapes of Paris and London, one of the biggest, yet comparable European cities. Based on the analysis of these two competing European metropolises, specific individual characteristics of their spatial images were identified.

Translation by the Author